

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.25:929G. A. Pantera

27-72(497.5Poreč)"15":929G. A. Pantera

Prejeto: 1. 5. 2022

Prispevek k biografiji poreškega nadduhovnika in generalnega vikarja poreške škofije Giovannia Antonia Pantere v luči arhivskih virov¹

MARINO MARTINČEVIĆ

Kustos-dokumentarist

Zavičajni muzej Poreštine – Museo del territorio parentino

Decumanus 9, 52440 Poreč

e-pošta: marino.martincevic@muzejporec.hr

Izvleček

Giovanni Antonio Pantera, kanonik in nadduhovnik poreške katedrale Marijinega vnebovzjetja, je bil eden izmed najvidnejših članov duhovščine poreške škofije v 16. stoletju. Je avtor dela *Della monarchia del Nostro Signore Gesù Christo*, ki je od leta 1545 do leta 1586 doživelo kar 12 izdaj. A ker je avtor pristal na »seznamu prepovedanih knjig«, je zanimanje za njegovo delo ob koncu stoletja pojenjalo. Članek opozarja na literaturi neznani prevod tega dela v španščino, izpod peresa karmeličana Pedra de Padille, ki je bilo natisnjeno v Valladolidu leta 1590. Poleg naštetega so v prispevku predstavljeni doslej neznani podatki o poreškem nadduhovniku na temelju arhiva poreškega kapitlja iz 18. stoletja ter zvezkov Giacomina del Bò in Antonia Torrella iz Državnega arhiva v Pazinu.

Abstract

CONTRIBUTION TO THE BIOGRAPHY OF THE ARCHPRIEST OF POREČ AND VICAR GENERAL OF THE DIOCESE OF POREČ GIOVANNI ANTONIO PANTERA IN THE LIGHT OF ARCHIVAL SOURCES

Giovanni Antonio Pantera, cathedral canon and archpriest of the Poreč Cathedral of the Assumption of Mary, was one of the most prominent members of the clergy of the Diocese of Poreč in the 16th century. He is the author of *Della monarchia del Nostro Signore Gesù Christo*, which from 1545 to 1586 had as many as 12 editions. But because the author was included on the "List of Forbidden Books," the interest in his work waned at the turn of the century. The article draws attention to the, so far in the literature, unknown translation of this work into Spanish, written by the Carmelite Pedro de Padilla, which was printed in Valladolid in 1590. In addition to the above, the article presents hitherto unknown data about the Archpriest of Poreč based on the archives of the Poreč Chapter from the 18th century and notarial records of Giacomo dal Bò and Antonio Torello from the State Archives in Pazin.

Ključne besede:

Giovanni Antonio Pantera, Poreška škofija, poreški kapitelj, poreški nadduhovniki, poreški kanoniki

Key-words:

Giovanni Antonio Pantera, Diocese of Poreč, Poreč Chapter, Poreč archpriests, Poreč canons

¹ To delo predstavlja razširjeno predstavitev, ki je potekala na VI. Kongresu hrvaških zgodovinarjev na Reki, 29. 9.–2. 10. 2021.

Uvod

Ko je leta 1545 iz tiskarne Gabriela Giolitta de Ferrarija prišla knjiga *Monarchia del nostro Signor Iesu Christo, di messer Gioan'Antonio Panthera parentino* se verjetno niti sam avtor ni zavedal priljubljenosti, ki jo je doživelo njegovo delo v 16. stoletju. Do leta 1586 je namreč doživelo 12 izdaj, in sicer kljub temu, da se je znašlo na seznamu prepovedanih knjig.² Poleg tega je bilo leta 1590, kar je bilo predhodnim raziskovalcem dela poreškega nadduhovnika neznano, prevedeno v španščino in natisnjeno v Valladolidu. Giovannia Antonija Pantero³ je portretiral Giovanni Battista Moroni in danes se ta slika hrani v Galeriji *Uffizzi* v Firencah. Kljub temu lahko rečemo, da ga je doletela usoda številnih za časa življenja znanih avtorjev, ki so kmalu utonili v pozabo. O tem priča historiografsko zanimanje za življenje in delo Giovannia Antonia Pantere, ki je ostalo omejeno, od prvih omemb v začetkih pozitivističnega zgodovinopisja do sodobnih zgodovinopisnih raziskav sta temu poreškemu avtorju v celoti posvečena le dva članka. Zato je Giorgio Caravale, zadnji izmed raziskovalcev, katerega pozornost je pritegnil poreški kanonik, sklepal, da je bil njegov lik obsojen na zgodovinsko pozabo (*l'oblio storiografico*).⁴ Navsezadnje ne poznamo niti njegovih osnovnih biografskih podatkov, kot sta kraj in čas njegovega rojstva ali smrti. V prispevku bomo opozorili na tri doslej neuporabljene vire, ki osvetljujejo delovanje Pantere kot dejanskega upravitelja poreške škofije in njegov položaj v skupnosti poreške občine. Gre za dve knjigi notarskih protokolov, izdelanih sredi 16. stoletja, v katerih so zapisana nekatera dela, pri katerih je sodeloval Giovanni Antonio Pantera, ter zapisnik postopka za vrnitev nekaterih pravic poreškega kapitlja iz 18. stoletja, v katerem, dve stoletji po njegovem življenju, najdemo tudi pričevanje o omenjenem poreškem nadduhovniku in generalnem vikarju poreške škofije. Zato je cilj tega prispevka prispevati k boljšemu poznavanju življenja in dela Giovannia Antonia Pantere, ki je zaznamoval 40. in 50. leta 16. stoletja poreško škofijo, a tudi poreški kapitelj in občino, zato ne bi bilo prevzetno to obdobje v navedenem prostorsko-administrativnem kontekstu poimenovati tudi obdobje Pantere.

Pregled zgodovinopisja

Prvo omembo Giovannia Antonia Pantere v literaturi najdemo pri njegovem sodobniku, piranskem humanistu Giovannu Battisti Goineu v knjigi *De situ Istriae*, v prvi vrsti polemičnem delu naperjenem proti Silviu Coppu.⁵ V poglavju *De ingeniis Istriae* med vidnejšimi učenjaki navaja tudi *Francesca* (sic!) *Pantherra* iz Poreča, ki mu v »poznavanju filozofije in Svetega pisma nihče ni bil enak«. V prvi pisani zgodovini Poreča z znanstvenimi pretenzijami leta 1796 ga omenja Bartoleommeo Vergottin, ne da bi navedel letnice rojstva in smrti, temveč samo to, da je »dotto ecclesiastico, canonico ed arciprete della cattedrale« in avtor dela *Della Monarchia Celeste*.⁷ Petar Stanković neposredno s sklicevanjem na B. Vergottina navaja, da je Pantera avtor dela *Della Monarchia Celeste*, ki je bilo natisnjeno v Benetkah, vendar s pripombo, da tega dela sam

² *Index librorum prohibitorum*.

³ V virih in literaturi naletimo na različne grafike priimkov: Pantera, Panthera, Pantherra. V tem prispevku smo se odločili za različico Pantera.

⁴ Caravale: *Il vicario di Parenzo*, str. 57.

⁵ Cavazza: *Profilo di Giovanni Battista Goineo*, str. 147.

⁶ Marin: *Giovanni Antonio Pantera*, str. 47.

⁷ Vergottin: *Breve saggio*, str. 84.

ni videl (*Io non ho veduta questa opera*).⁸ Prav Stankovićevo pisanje je naredilo zmešnjavo glede Panterinega izvora. Namreč tisto, kar Stanković najprej omenja, kasneje pa prevzame od drugih avtorjev, ki so se dotaknili življenja in dela poreškega kanonika, je, da je bil G. A. Pantera po rodu iz Novigrada, ne da bi se skliceval na kakršen koli vir, ki bi podprl to trditev.⁹ Carlo de Franceschi ga mimogrede omenja kot enega izmed vidnejših pisateljev na istrskem polotoku 15. in 16. stoletja.¹⁰ Niti Pietro Kandler¹¹ niti Francesco Babudri ne prinašata pomembnih novih spoznanj.¹² Baccio Ziliotto v svojem pregledu literarnih del skozi stoletja na istrskem polotoku ne podaja nobenih biografskih podatkov, ampak le v nekaj vrsticah nakazuje osnovne vsebinske determinante Panterjevega dela.¹³ Novico o Panterjevi grobnici, ki se je nahajala pred oltarjem sv. Katarine v istoimenski kapeli ob poreški katedrali, prinaša Camillo de Franceschi.¹⁴ Kot primer »kopičenja cerkvenih beneficijev« Mario Pavat navaja Panterja v svojem delu o tridentinski reformi v poreški in puljski škofiji.¹⁵ Najpopolnejšo študijo o življenju in delu poreškega kanonika doslej je izdelal Enea Marin, ki je sintetično opisal njegovo življenje in delo ter popravil nekatere trditve prejšnjih avtorjev o izvoru. Tako na primer izpodbija trditev o Panterinem novigraskem poreklu kot premalo utemeljeno oziroma samovoljni sklep Petra Stankovića.¹⁶ Poleg tega avtor navaja samo kratke biografske podatke, pri čemer ugotavlja, da je bil »*doctor artium et theologie*« ter poreški kanonik in nadduhovnik ter kanonik »*supranumerarij Rovinja, Svetvinčenata in Dvigrada*«, ne da bi jasno in nedvoumno odgovoril, ali je bil kanonik z vidiki v vseh treh omenjenih zborih poreške škofije ali le v nekaterih od njih ter generalni vikar poreške škofije in upravljavec premoženja poreškega škofa v Vrsarju.¹⁷ Poleg naštetega se E. Marin ukvarja z recepcijo Panterinega dela, večinoma skozi prizmo ortodoksnosti/heterodoksije in njegovega pojavljanja na seznamu prepovedanih knjig ter datiranja portreta Giovannia Battiste Moronija v drugo polovico 60. let 16. stoletja.¹⁸ Pantere se obrobno dotakne tudi Elvis Orbanić, ki opozarja na doslej neznane podatke o njegovih sorodstvenih vezeh.¹⁹ Sodobno italijansko zgodovino pisje razkriva G. A. Pantero s preučevanjem reformistične misli na Apeninskem polotoku v 16. stoletju in z analizo inkvizitorskih procesov. Prav največji prispevek italijanskega zgodovino pisja k Panteri je v tem, da so osvetlili recepcijo njegovega dela med sodobniki. Giorgio Caravale je najbolj prispeval k proučevanju vsebine Panterinega dela in njegovega sprejemanja pri sodobnikih. Poleg proučevanja recepcije dela v učeni kulturi, ki zagotovo izhaja iz inkvizitorskih preiskav in okoliščin, v katerih je delo končalo na seznamu prepovedanih knjig, je prispevek njegovega raziskovanja skozi prizmo »navadnih« bralcev 16. stoletja neizmeren. Leta 1596 je namreč neki Aurelio Petrucci notarja Andre Broschija iz Asciana obtožil, da je človek »šibke vere«, zlasti, da je slišal, da izraža dvome o Božji vsemogočnosti, in takšne heretične misli so po njegovem mnenju izhajale iz knjige *Monarchia di Christo*, ki ga je obtoženi veselo in pogosto bral.²⁰

⁸ Stancovich: *Biografie*, str. 97.

⁹ Stancovich: *Biografie*, str. 97.

¹⁰ De Franceschi: *L'Istria: note storiche*, str. 495.

¹¹ Kandler: *Fasti sacri e profani*, str. 24.

¹² Babudri: Parenzo nella storia ecclesiastica, str. 135.

¹³ Ziliotto: *Storia letteraria*, str. 44.

¹⁴ De Franceschi: *La Cattedrale di Parenzo*, str. 373.

¹⁵ Pavat: *La riforma Tridentina*, str. 221.

¹⁶ Marin: Giovanni Antonio Pantera, str. 46–47.

¹⁷ Marin: Giovanni Antonio Pantera, str. 40–41.

¹⁸ Marin: Giovanni Antonio Pantera, str. 36–39, 44–45.

¹⁹ Orbanić: *Sacerdotes, iudices i notarius*, str. 78.

²⁰ Caravale: *Profezia e censura*, str. 221; Caravale: *Il vicario di Parenzo*, str. 58.

Na temelju predhodnega zgodovinskega znanja lahko podamo naslednje trditve:

- (i) Giovanni Antonio Pantera je živel v prvi polovici in sredini 16. stoletja, predvidoma do zgodnjih sedemdesetih let, ko je bil naslikan portret, ki ga hranijo v Galeriji Uffizi.
- (ii) Opravljal je pomembne naloge v poreški škofiji, tako da je poleg tega, da je bil nadduhovnik, opravljal tudi funkcijo generalnega vikarja in upravitelja poreškega škofovskega premoženja. Bil je tudi kanonik supranumerarij.
- (iii) Je avtor knjige *Monarchia del Nostro Signore Gesù Christo*, ki je doživela 12 izdaj od prve izdaje v letih od 1545 do 1586. In po letu 1586 ni bilo »nove ali prečiščene« izdaje Panterinega dela.²¹

Giovanni Antonio Pantera v notarskih spisih poreških notarjev

Čeprav doslej niso bili uporabljeni, nam notarski dokumenti dajejo vpogled v delovanje Giovannia Antonia Pantere v poreški škofiji in dokazujejo njegov položaj v mestni občini. Dokumenti kot takšni omogočajo vpogled v njegovo finančno stanje. Tako je v zapisniku, sestavljenem 29. septembra 1551, omenjeno, da je bil narejen »*in domo habitationis infrascripti reuerendi domini Ioannis Antoni* [Pantera, op. a.]«. Namreč, Giovanni Antonio Pantera »*archipresbitero et canonico cathedralis ecclesie parentine necnon in spiritualibus et temporalibus reuerendissimi domini episcopi parentini vicario generali*« je sklenil pogodbo o zakupu vinske koče Vrsar, last poreškega škofa, z Jurjem Fanoel iz Rovinja, trenutno nastanjenim v Poreču. Na javni dražbi je bil najboljši ponudnik Juraj Fanoel, ki je najel vinsko kočo za 55 dukatov na leto.²² Navedeno hišo v kontradi²³ Marafor je Pantera dobil z oporočnim legatom done Artisone, svoje tete. Dona Artisone je namreč v oporoki, sestavljeni 3. marca 1546, določila, da omenjeno hišo, v kateri je mimogrede tudi živel, po njeni smrti dobi Giovanni Antonio Pantera.²⁴ Notarske listine razkrivajo tudi druge nepremičnine v lasti poreškega nadduhovnika. Poleg omenjene hiše v kontradi Marafor, za katero lahko okvirno določimo časovni okvir, ko je postala njegova last (med leti 1546 in 1548) in se omenja kot kraj sklepanja zasebnih pravnih listin, je imel Pantera v lasti tudi vrt v četrti *Porta Noua*. Omenjeni vrt je namreč 1. maja 1551 zamenjal z »*unum casale*«, ki meji na njegovo hišo (*a leuante dictus reuerendus dominus Ioannes Pantera*), kjer je bila listina sklenjena z uglednim Porečanom Franjo Malacarne.²⁵ Poleg dedovanja in menjave premoženja je poreški kanonik pridobil nepremičnine tudi z nakupom. Tako je 13. marca 1549 od Konstantina iz Ulcinja (*Constantinus de Dulcigno*) kupil travnik (*vnum pratium cum suo terreno*) v poreškem distriktu, v kontradi Molin de Rio za znesek 31 malih liber.²⁶

Dokaz o materialnem statusu poreškega kanonika in nadduhovnika najdemo v listini iz sredine 18. stoletja. Že ob koncu 16. stoletja so se prihodki poreškega kapitlja drastično zmanjšali, medtem ko je kriza dosegla svoj vrhunec v prvih desetletjih 17. stoletja, ko je kapitelj ostal le pri dveh kanonikih.²⁷ Vendar je ta starodavna cerkvena institucija konec 17. in v 18. stoletju doživela materialni in duhovni razcvet. V tem kontekstu so poreški kanoniki leta 1755 zahtevali

²¹ Caravale: Il vicario di Parenzo, str. 67; Caravale: Profezia e censura, str. 226 izrecno navaja: ... *dopo il 1586 la Monarchia di Christo non venne mai piu' edita; nessuna versione „corretta ed emendata“ dell'opera vide mai luce.*

²² HR-DAPA-8, Notarji iz Poreča, škatla 1, 4. Giacomo dal Bò, vol. 95r.

²³ Kontrada je široka ulica ali pa večji prostor za srečanja v mestu.

²⁴ HR-DAPA-8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 317r.

²⁵ HR-DAPA-8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 118v.

²⁶ HR-DAPA-8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 80v.

²⁷ Grah: Izvještaji poreških biskupa, str. 18.

povrnitev nekaterih pravic, ki so zaradi težkih razmer v stoletju poprej padle v pozabo. Nepričakovano v zapisu o obstoju pravice poreškega kapitlja do nošenja »mozzeta«²⁸ najdemo novo pričevanje o poreškem kanoniku in nadduhovniku iz 16. stoletja. Izjemnega pomena je podatek o letu, ko je Giovanni Antonio Pantera postal kanonik in nadduhovnik, saj tega v prejšnji literaturi ni bilo mogoče zaznati. To se je zgodilo leta 1534. Tudi v kapeli sv. Katarine (na mestu, kjer je bila na začetku 18. stoletja zgrajena kapela sv. Križa) je bila slika sv. Katarine, na kateri je prikazan tudi sam kanonik Pantera, verjetno kot donator.²⁹ Na istem mestu je bil Pantera tudi pokopan.

Cerkveno kariero Giovannia Antonia Pantere je mogoče rekonstruirati tudi iz notarskih spisov. Pantera je bil član stolnega kapitlja katedrale Vnebovzetja Blažene Device in sv. Maura v Poreču. Poleg tega je bil nadduhovnik, najvišji dostojanstvenik poreškega kapitlja. B. Vergottin je omenil tudi, da je bil učeni kanonik in nadduhovnik poreške stolnice.³⁰ Kako je pridobil kanonikat (s papeško komisijo ali z izvolitvijo kapitlja), ne vemo. Toda pridobil ga je leta 1534.³¹ Že leta 1540 je opravljal druge pomembne naloge v poreški škofiji in sestavil kataster vseh posesti poreške škofije.³² Kdaj je umrl, ne vemo, vendar je zagotovo umrl pred letom 1560, saj se kot poreški nadduhovnik takrat omenja Sebastiano di San Sebastiano. Namreč v listini o zakupu zemljišča v poreškem okraju v pogodbi *Montis Ferreis* z dne 13. oktobra 1553 je kot zakupnik omenjen poreški kanonik Sebastiano de San Sebastiano.³³ Takrat je bil poreški nadduhovnik še vedno G. A. Pantera. Toda v dveh dokumentih iz julija 1560, od katerih eden omenja izvolitev novega člana poreškega kapitlja, se kot nadduhovnik omenja Sebastiano de San Sebastiano, najvišji dostojanstvenik poreškega kapitlja, ki je očitno nasledil Pantero v tem dostojanstvu.³⁴ Na temelju tega lahko sklepamo, da je Pantera pred letom 1560 preminil ali, kar je manj verjetno, kako drugače zapustil poreško nadškofijo. Na temelju portreta, ki ga hranijo v Galeriji *Uffizzi*, je dosedanja literatura letnico njegove smrti umestila v drugo polovico 60. let 16. stoletja oziroma kot resnično zadnji »*terminus post quem non*« v leto 1578, ko je preminil avtor portreta G. B. Moroni.³⁵ Vendar je bilo takšno datiranje svobodoljubno, ki temelji bolj na predvidevanju, glede na to, da je bil portretiranec prepoznan kot poreški nadduhovnik le po napisanem naslovu na hrbtni strani knjige, ki jo drži v levi roki. Verjetno je tudi nastanek samega portreta mogoče datirati v predhodni dve desetletji.³⁶

Arhivski viri beležijo tudi druge Panterine kanonikate. 12. septembra 1548 je Pantera imenoval za svojega prokuratorja v zvezi s pridobitvijo kanonikata »*supranumerum*« korne cerkve v Rovinju gospoda Dominika Pavana, prebivalca Rovinja »*ad accipiendum primum canonicatum vaccantem in Ecclesia Sancte Eufemie de Rubino diocesis Parentine.*«³⁷

²⁸ Moceta je kratko oblačilo, ki pokriva ramena in je zapeto čez prsi.

²⁹ HR-DARI-395, Cerkev in samostani na področju Pulja in Poreča, škatla 7, 5. Restituzione delle mozzette al Rmo Capitolo di Parenzo fatta da Mons. Illmo e Rmo vescovo Negri fol. 2r: »*Quin et aliam iconem pariter nonnulli ex senioribus Canonicis adhuc viventibus se vidise optime recordantur in capella seu oratorio d. Catharinae dicato in qua pariter depicta erat cum mozzetta nigri coloris effigies admodo reverendi domini Ioannis Antonii Panthera qui de anno 1534 canonicus et archipresbyter huius ibidem cathedralis existerat.*«

³⁰ Vergottin: *Breve saggio*, str. 84.

³¹ Prim. op. 25.

³² Marin: Giovanni Antonio Pantera, str. 40–41.

³³ HR-DAPA-8, Notarji iz Poreča, škatla 1, 4. Giacomo dal Bò, vol. 121v in 122r.

³⁴ HR-DAPA-8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 204r–205r.

³⁵ Marin: Giovanni Antonio Pantera, str. 45.

³⁶ Uradna stran Galerije Uffizzi kot čas nastanka navaja razpon od leta 1529/30 do leta 1578. Prim. Portrait of the Poet Giovanni Antonio Pantera: <https://www.virtualuffizi.com/portrait-of-the-poet-giovanni-antonio-pantera.html> (dostop: 20. 4. 2022).

³⁷ HR-DAPA-8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 73v.

V listini z dne 12. julija 1551 o izvolitvi kanonika *supra numerum* kolegiatne cerkve sv. Sofije v Dvigradu Pantera nastopa ne le kot generalni vikar poreške škofije, temveč tudi kot polnopravni član tega kolegiatnega kapitlja. Ta kanonikat je prejel Bernard Pauano, ki mu je papeška komisija 20. septembra 1545 v poreški stolnici podelila kanonikat in prebendo.³⁸

O ugledu Pantere v poreški občini priča listina, sestavljena 2. aprila 1548. Pantera je bil prokurator »*honeste iuvenis Anice filie condam Bortholi Ragutii et condam done Artisone*« med sklepanjem zakona z Dominiko Pippono. Omenjena mladoporočenca sta se poročila prav v hiši poreškega nadduhovnika.³⁹ Pravzaprav gre za Panterino sestrično. Pantera je namreč v oporoki Donne Artisone, vdove gospoda Bartola *Ragutia*, bil označen kot nečak oporočiteljice, ki je želela, da bi Pantera vodil pogrebne obrede v poreški katedrali.⁴⁰ Oporočiteljica je nečaku zelo zaupala, saj mu je določila, da bo skrbel za vso družinsko lastnino do polnoletnosti njenih otrok. Panteri je bilo zapuščeno veliko bogastvo v skrb. Namreč, glede na popis premoženja dediča pokojnega Borthola *Ragutia* je imela družina v mestu več hiš, od katerih so bile nekatere v lasti samostojno, nekatere pa »*per indiuisum*« z ožjimi sorodniki, ter številne parcele – poljedelska zemljišča, vinograde in oljčne nasade v poreškem okraju.⁴¹ Poleg tega omenjeni popis priča, da so imeli v lasti številne premičnine.⁴² Prav zaradi Panterine povezanosti z uglednimi in bogatimi Porečani je teza o njegovem poreškem izvoru manj neverjetna.

Notarski dokumenti omenjajo tudi Panterino dejavnost v sporih. Tako je Pantera 19. maja 1547 imenoval za svojega prokurista v sporu v Benetkah Giovannia Battista de Eltenirja, župnika kongregacijske cerkve sv. Apolinarija v Benetkah, da ga zastopa pred sodišči.⁴³ Pantera je že 5. julija 1547 za svojega prokurista imenoval puljskega kanonika Lodovica Rasarija.⁴⁴ V sporih je mogoče Pantero najti tudi leta 1551. Nato je 26. marca za svojega prokurista imenoval poreškega kanonika Blaža, da ga zastopa pred sodišči v Benetkah in pred papeškim legatom.⁴⁵ Za prokurista je imenoval Nicola Maurania, župnika župnije sv. Pantaleon v Benetkah, in duhovnika Giovannia Mario Burzela, da ga zastopata pred sodišči v Benetkah in pred papeškim legatom v sporu s puljskim kanonikom Juliom Scampichiom.⁴⁶ Nadalje mu je 28. oktobra 1552 gospod Matheus de Nigris, prebivalec Vrsarja in »*negotiorum gestor reuerendissimi domini Ioannis Campeggi Dei et apostolice sedis gratia episcopi Parentini*«, pred pričama gospodoma Lovrijencem *de Valentinis* in Alojzijem *de Pesaro* prebivalcema Izole očital slabo gospodarjenje, poleg tega pa, da je zase ohranil nekaj dohodka, ki mu ne pripada.⁴⁷

Izdaje Panterinih del

V literaturi je že dolgo znanih dvanajst izdaj dela *Monarchia del Nostro Signore Gesù Christo* Giovannia Antonia Pantere.⁴⁸ Prva izdaja je izšla leta 1545, ko jo je natisnil Gabriel Giolito de Ferrari, ugledni beneški tiskar, lastnik tiskarne,

³⁸ HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 100r.

³⁹ HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 67r in 67v.

⁴⁰ HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 317r.

⁴¹ HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 394v–395v.

⁴² HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 393v–394v.

⁴³ HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 47r.

⁴⁴ HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 49r.

⁴⁵ HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 115v.

⁴⁶ HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 139v in 140r.

⁴⁷ HR–DAPA–8, Notarji iz Poreča, škatla 2, 3. Antonio Torello, vol. 125r.

⁴⁸ Caravale: *Profezia e censura*, str. 226; Marin: Giovanni Antonio Pantera, str. 36.

ki je bila najuglednejša po Aldu Manuzziju. Prvotisk je bil tiskan pod naslovom *Monarchia del nostro Signor Iesu Christo, di messer Gioan'Antonio Panthera parentino v octavo formatu*. Že leta 1548 je bila natisnjena druga, popravljena in dopolnjena izdaja z naslovom *Monarchia del nostro signor Giesu Christo di m. Gioan'Antonio Panthera parentino da lui nuouamente emendata con l'additioni di molte cose*, prav tako v octavo formatu. Ta izdaja je založniku služila kot predloga za naslednjih pet izdaj, od katerih sta bili dve natisnjeni za časa avtorjevega življenja (1552, 1558, 1563, 1564 in 1565). Toda izdaja je služila tudi kot predloga drugim beneškim založnikom. Tako je *Monarchio* leta 1564 izdal Francesco Lorenzini, leta 1566 Nicolò Beuilacqua, leta 1573 Comin da Trino in leta 1577 Camillo Francescini. Založnik zadnje beneške izdaje je Giovanni Battista Bonfadio iz leta 1586, kar je skupno 12 izdaj (verjetno štiri za časa avtorjevega življenja), kar priča o izjemni priljubljenosti dela. Machiavellijev *Vladar* je na primer doživel devet izdaj v 16. stoletju na področju Apeninskega polotoka, medtem ko je *Galateo* Giovannia della Case doživel 14 izdaj. Poleg 12 izdaj, natisnjenih v Benetkah, je delo leta 1590 v španščino prevedel karmeličan Pedro de Padilla, ki ga prejšnja literatura o Panterinem življenju in delu ni poznala. To izdajo sta v Valladolidu objavila Diego Fernandez de Cordou in Ouiedo v *quarto* formatu.⁴⁹ Dovoljenje za tiskanje je dobila leta 1586 z označbo, da je »*de doctrina sana*«, istega leta, ko je luč sveta zagledala tudi zadnja italijanska izdaja, medtem ko je bila vsebina dela pod sumom izražanja heterodoksnih misli. Poleg tega je bilo delo poreškega kanonika v letih 1590 in 1593 uvrščeno na seznam prepovedanih knjig z označbo »*donec revideatur*«,⁵⁰ kar je vodilo v dejstvo, da se nove izdaje niso tiskale več, medtem ko je delo počasi padalo v pozabo. Španska izdaja izpušča Panterino posvetilo francoskemu kralju Henriku II., seveda iz političnih razlogov, a so poleg dela dodane še tiskane licence, posvetilo Dona Catalina de Zuniga in prevajalčev prolog.

Panterino *Monarchio* je v svoj katalog uvrstil Konrad Gessner, medtem ko se je o tem delu nadvse pohvalno izražal Francesco Doni.⁵¹ Že leta 1554 je delo prišlo pod sum beneške inkvizicije in je končalo v *Catalogus librorum haereticorum*.⁵² Da so ob koncu stoletja brali *Monarchio* na Apeninskem polotoku, najbolje priča odkritje G. Caravalea o postopku inkvizicije proti notarju Andrei Broschui. Spisi tega postopka namreč Panterino delo omenjajo kot vir heretičnih misli, ki jih je toženi notar izrekel pred pričami, predvsem dvom v Božjo vsemogočnost. Broschiev obveščevalec inkvizicije, njegov znanec Aurelio Petrucci, je izjavil, da obtoženi poseduje knjigo *Monarchia di Christo*, ki jo je ljubosumno varoval, a mu je kljub temu dovolil, da sta jo brala skupaj, in Petrucci je takoj opazil, da vsebuje nekaj ne preveč razumnih stvari (*alcune cose che ... non havevano troppo del ragionevole*).⁵³ Panterina *Monarchia* je omenjena v pismu, poslanem Kongregaciji Indeksa 3. septembra 1599, kot delo, ki je še posebej razširjeno med heretiki.⁵⁴ V letih 1590 in 1593 je bila *Monarchia* uvrščena na seznam prepovedanih knjig s klavzulo »*donec expurgatur*«. A čeprav so imeli inkvizitorji in cenzorji številne ugovore na vsebino,⁵⁵ se zdi, da je bila predstavitev svetopisemske zgodovine v domačem jeziku temeljni razlog, da je bilo to delo na seznamu prepovedanih knjig.⁵⁶

⁴⁹ *Monarchia de Christo*: <https://inventarios.realbiblioteca.es/node/21571> (dostop: 20. 4. 2022).

⁵⁰ Marin: Giovanni Antonio Pantera, str. 39; Caravale: Il vicario di Parenzo, str. 62.

⁵¹ Marin: Giovanni Antonio Pantera, str. 37

⁵² Caravale: Il vicario di Parenzo, str. 57; Caravale: *The Italian Reformation*, str. 125; Caravale: *Profezia e censura*, str. 223.

⁵³ Caravale: Il vicario di Parenzo, str. 59; Caravale: *Profezia e censura*, str. 222.

⁵⁴ Caravale: Il vicario di Parenzo, str. 64; Caravale: *Profezia e censura*, str. 224.

⁵⁵ Caravale: Il vicario di Parenzo, str. 70–75; Caravale: *Profezia e censura*, str. 227–231.

⁵⁶ Caravale: Il vicario di Parenzo, str. 76; Caravale: *Profezia e censura*, str. 232.

Zaključek

Na temelju doslej neznanih arhivskih podatkov smo skušali prispevati k boljšemu poznavanju življenja poreškega kanonika in nadduhovnika Giovannia Antonia Pantere. Leta 1534 je pridobil kanonikat in nadprezbiterat poreškega kapitlja. Verjamemo, da je umrl pred letom 1560, saj se tega leta kot poreški nadduhovnik omenja Sebastiano di San Sebastiano. Ravno v povezavi s temi podatki in časom nastanka portreta G. A. Pantere, verjetno ne gre za 60. leta 16. stoletja, ampak ga je mogoče datirati desetletji ali dve prej, ko je na Apeninskem polotoku verjetno živel sam Pantera. Materialni položaj poreškega nadduhovnika nazorno kaže njegova posest nepremičnin v mestu in okraju, kar mu je na koncu omogočilo, da je bil naročnik umetnin. Poleg tega notarski zapisi prinašajo doslej neznanе podatke o Panterinih sorodstvenih vezeh v poreški občini. Omenjata se njegova teta Artisona, vdova Barthola *Ragutiia*, člana mestnih patricij, in Anica, njegova sestrična, katere prokurist je bil. Prav povezava s poreškim mestnim patricijem je prispevek k tezi o njegovem poreškem izvoru in ne novigrajskem, kar je neupravičeno trdil P. Stanković. Čeprav je sodobno italijansko zgodovinopisje močno prispevalo k recepciji Panterjevega dela, je zamudilo tudi zadnjo izdajo *Monarchie*, ki je bila natisnjena v španščini leta 1590 v Valladolidu.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Državni arhiv v Pazinu

- HR-DAPA-8. Notarji iz Poreča.

Državni arhiv na Reki

- HR-DARI-395. Cerkev in samostani na območju Pulja in Poreča XIII/XX. st.

LITERATURA

Babudri, Francesco: Parenzo nella storia ecclesiastica. V: *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* 26 (1910), str. 81–148.

Caravale, Giorgio: Il vicario di Parenzo Giovanni Antonio Pantera e la censura della sua Monarchia di Christo. V: *Venezia e il Friuli. La fede e la repressione del dissenso. Omaggio ad Andrea del Col* (ur. Giuliana Ancona in Dario Visintin). Valcellina: Circolo culturale Menocchio, 2013, str. 57–77.

Caravale, Giorgio: Profezia e censura nell'Italia del fine cinquecento. La Monarchia di Christo di G. A. Pantera e l'Inquisizione. V: *Bruniana & Campanelliana. Ricerche filosofiche e materiali storico-testuali* 18 (2012), št. 1, str. 221–232.

Caravale, Giorgio: *The Italian Reformation outside Italy. Francesco Pucci's Heresy in Sixteenth-Century Europe*. Leiden: Brill, 2015.

Cavazza, Silvano: Profilo di Giovanni Battista Goineo, umanista piranese. V: *Atti del Centro di Ricerche Storiche* 11 (1981), št. 1, str. 136–170.

De Franceschi, Camillo: La cattedrale di Parenzo e i suoi restauri nei secoli XVII e XVIII. V: *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* 55 (1933), št. 1–2, str. 364–380.

De Franceschi, Carlo: *L'Istria: note storiche*. Parenzo: Tipografia Gaetano Coana, 1879.

Grah, Ivan: Izvještaji porečkih biskupa Svetoj Stolici (1588 – 1775). V: *Croatica Christiana Periodica* 7 (1983), št. 12, str. 1–47.

Kandler, Pietro: *Fasti sacri e profani delle chiese episcopali di Parenzo e Pola*. Poreč: Gaetano Coana, 1883.

Marin, Enea: Giovanni Antonio Pantera, parentino del cinquecento. V: *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* 90 (1990), str. 29–47

Orbanić, Elvis: Sacerdotes, iudices i notarius u Poreču 16. stoljeća. Društveno posredništvo na primjeru oporuka. V: *Sacerdotes, iudices, notarii... posrednici među društvenim skupinama. Zbornik radova 2. istarskog povijesnog biennala* (ur. Neven Budak). Poreč: Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile – Zavičajni muzej Poreštine, 2007, str. 77–89.

Pavat, Mario: *La riforma trientina del clero nelle diocesi di Parenzo e Pola nei secoli XVI–XVII*. Rim: Pontificia Universitas Gregoriana, 1960.

Stancovich, Pietro: *Biografie degli uomini distinti dell'Istria, sv. 2*. Trst: Presso Giovanni Marengo tipografo, 1829.

Vergottin, Bartolommeo: *Breve saggio d'istoria antica e moderna di Parenzo nell'Istria*. Benetke: Modesto Fenzo, 1796.

Ziliotto, Baccio: *Storia letteraria di Trieste e dell'Istria*. Trst: La editoriale libreria, 1924.

INTERNETNI VIRI

Monarchia de Christo: <https://inventarios.realbiblioteca.es/node/21571> (dostop: 20. 4. 2022).

Portrait of the Poet Giovanni Antonio Pantera: <https://www.virtualuffizi.com/portrait-of-the-poet-giovanni-antonio-pantera.html> (dostop: 20. 4. 2022).

SUMMARY

CONTRIBUTION TO THE BIOGRAPHY OF THE ARCHPRIEST OF POREČ AND VICAR GENERAL OF THE DIOCESE OF POREČ GIOVANNI ANTONIO PANTERA IN THE LIGHT OF ARCHIVAL SOURCES

Previous literature on Giovanni Antonio Pantera, the central figure of the Poreč diocese in the middle of the 16th century, gives little biographical information. Even the most basic, such as place and date of his birth and death, are unknown. His work has attracted the attention of modern Italian historiography in the context of the Reformation thought in the Apennine Peninsula in the 16th century. The article tries to fill this gap by relying on data from the records of Poreč notaries, which the previous literature on the eminent Poreč priest did not use. Based on this data, Pantera's material condition was partially reconstructed, as well as his connections with the Venetian clergy, which represented him before the ecclesiastical and secular courts of Venice, and family ties in the municipality of Poreč. Finally, we noted the existence of a translation of Pantera's work in Spanish, printed in 1590 in Valladolid, and which has hitherto been unknown in literature.